

Тереза Надпал /Будапеща/

РАЗВИТИЕ И СЪСТОЯНИЕ НА СПЕЦИАЛНОСТТА
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА
В БУДАПЕЩЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ

В Унгария, в рамките на славистиката като научна дисциплина, която води началото си от 1849 г., пръв унгарският славист Оскар Ашбот чете през 1892 г. лекции по съвременен български език. Десетилетия след това българският език не е застъпен нито като задължителен, нито като факултативен предмет в учебната програма. През 30-те и 40-те години един след друг двама български лектори преподават български език в Славянския институт на будапещенския университет: Димо Бойклиев/1936-1942 и 1944-1949/ и Петър Миятев /1942-1944/. Петър Миятев разширява заниманията, като обявява часове и по история на българския език и на българската литература. Целта на тези незадължителни занимания е да запознаят студентите-слависти с един представител на южната група славянски езици. Това е накратко предисторията на специалността българска филология в будапещенския университет "Лоранд Йотвьош".

Съответно на културната спогодба, сключена между Унгарската народна република и Народна република България, през учебната 1951-1952 г. в Славянската катедра, завеждана тогава от известния унгарски славист Ищван Кнежа, се открива специалността български език и литература. Тъй като отбелязваме макар и не съвсем кръгла, но до известна степен пак юбилейна година, ще се спра само на два въпроса, отнасящи се изключително до българската филология в университета:

I. развитие и сегашно състояние;

II. постижения на българистите, възпитаници на специалността, в областта на българистиката и извън нея.

I. Развитие и сегашно състояние

а/ Българската специалност се създава като равна на другите филологически специалности в университета, с четиригодишен курс на обучение, който по-късно – едновременно с другите специалности – бива увеличен на петгодишен курс. Студентите задължително слушат и една друга, избрана от тях специалност. Учебните дисциплини, застъпени в учебния план, са следните:

1. История на България
2. География на България /и двата предмета в I. курс по един семестър; след две години и двата отпадат от плана/.
3. Съвременен български език – 6 семестъра
4. Старобългарски език – I семестър
5. Историческа граматика на българския език – 2 семестъра
6. Български фолклор – I семестър
7. История на българската литература / стара, възрожденска и нова/ – 7 семестъра
8. Практически занимания по български език – 8, по-късно – 10 семестъра

Към лекциите планът предвижда и семинарни упражнения. Общо часовете по български седмично са: в I. и II. курс – по 10 часа, в III. – 9 часа, в IV. – 8 часа, в V. – 4 часа.

б/ В началото на 70-те години се въвежда реформа на учебните планове във филологическите специалности, които биват групирани в три категории: А, Б и В категория. Българската специалност е отнесена към категория Б. Реформата довежда до известно "отваряне" вратите на специалността. Но при това ново положение първи курс по българска филология става само подготвителен, с 4 часа седмично /вместо предишните 10/: Увод в българската филология – 2 часа и Практически занимания по

български език – 2 часа. Тези часове студентите слушат паралелно с часовете по своите две А специалности. В края на II. семестър, след успешно полагане на изпитите и колоквиумите по двете А специалности, и след успешен изпит по избраната Б специалност, с разрешение на декана студентът придобиваше право от III. семестър да се откаже от една от своите А специалности и да запише избраната Б специалност.

Съществена промяна в учебните дисциплини при тази реформа не настъпи, ако не сметнем намаления брой часове за българската филология. Но не и за преподавателите, където се получи точно обратното. Поради по-късното пълноценно включване в работата и поради по-голямата натовареност на студентите в първите два семестра, успехът не винаги отговаряше на положените от преподаватели и студенти усилия.

в/ От учебната 1984–1985 г. българската специалност е отново А специалност, благодарение на усилията на ръководството на Славянската катедра в лицето на завеждащия я професор Петер Кирай. Като нови дисциплини са въведени: I. Странознание и 2. Увод в славянската филология. Увеличен е броят на практическите занимания по езика. Общо в I. и II. курс часовете по българска филология сега са 12 часа седмично.

Учебният план е давал и дава възможност за обявяване на спецкурсове и спецсеминари, каквито и на българската специалност се обявяват доста отрано:

Българските балади /Лило Ралев, 1959–1960 г. и по-сетне/
Устойчиви съчетания в съвременния български език Тереза

Надпал, 1959–1960 г. и по-късно/

Въпроси на съвременната българска култура /Цанко Младенов, 1965–1966 г./

Съвременни български поети и писатели /Иван Попиванов, 1964–1965 г./

Българският разказ /Любен Бумбалов, 1971–1972 г./

Българската драма /Ваня Бояджиева, 1977–1978 г./

Увод в българската диалектология /Александър Александров, 1982–1983 г./

Увеличаването на броя на преподавателите /до 1977 г. са-

мо двама души/ дава възможност при тези занимания да се вземат предвид не само проблемите и въпросите, по които работят преподавателите, но и интересите на студентите:

Българската литература в Унгария /Петер Юхас/

Отношения между българската и унгарската църква през
XIII-XVII в. /Ленке Чикхеи/

Някои въпроси на теория на литературата /Огнян Сапарев/

Изграждане на българския книжовен език /Тереза Надпал/
Споменатите заглавия, разбира се, не изчерпват този род занимания.

Като при всяко начало, така и на българската специалност се срещат трудности, които произтичат преди всичко от липса на литература през първите години: липсва специална /езиковедска и литературоведска/ литература, липсват произведенията на художествената литература, учебни помагала и наръчници за ползуване при практическите занимания, липсват през първите години и речници: българо-унгарски и унгарско-български. Що се отнася до учебници по български език за чужденци и други помагала, това е време, когато те са редки и в България. Постепенно тези трудности биват преодоляни, преди всичко благодарение на българската страна, и особено на Центъра за българистика - София, който най-редовно и богато снабдява от години не само библиотеката на специалността, но и преподаватели и студенти с необходимата литература. Днес българистите в университета имат на разположение добра и ценна база за преподавателската и учебната работа.

Възходяща е линията на развитие и по отношение на възможностите преподавателите и студентите - българисти да специализират в България. Те редовно участвуват в Летните семинари за чуждестранни българисти и слависти в София и Велико Търново още от самото им откриване. По време на следването си всеки студент има възможност поне един път, понякога и два пъти, да прекара 5 месеца на специализация в България. Договорът за пряко сътрудничество между Софийския университет "Климент Охридски" и будапещенския университет "Лоранд Йотвьош" дава допълнителна възможност на преподавателите за по-

краткотрайни командировки в България. От своя страна Центърът за българистика – за своя сметка – осигурява условия за научноизследователска работа на унгарските българисти в българските научни институти и библиотеки, чрез което им оказва голяма помощ в тяхната работа.

Няколко думи за преподавателския състав. Първите две години работата се води от единствен преподавател – Тотка Маринова, лектор по български език. От септември 1953 г. в работата се включва Тереза Надпал. До 1977 г. – както беше вече споменато – преподавателите са двама души, като лекторите се сменят. От учебната 1977–1978 г. започва да работи трети преподавател – Ленке Чикхеи, възпитаница на специалността, а от 1982–1983 г. – Петер Юхас. Така, заедно с българския лектор на българската специалност сега преподават четирима души.

Тук е мястото да отбележим, че от 4 години български език може да бъде избран като втори задължителен чужд език /вместо английски, немски, френски/, като първи и задължителен за всички студенти е руски език. Студентите избрали българския език в рамките на тази възможност слушат осем семестъра, седмично по 2 часа практически занимания, които се водят от Елвира Катуш.

Със своята дейност голям дял в развитието на българската филология в будапещенския университет имат българските лектори. Те са постоянната и жива връзка със съвременния български език, с българската наука и култура, с една дума – с България. Освен споменатата вече Тотка Маринова, като български лектори досега тук са работили: Георги Вайсеров /1953–1955/, Лило Ралев /1955–1963 г. I. семестър/, Иван Попиванов /от II. семестър на учебната 1962–1963 до 1965 /, Цанко Младенов /1965–1971 и 1972–1973/, Любен Бумбалов /1971–1972/, Лидия Савова /1973–1976/, Ваня Бояджиева /1976–1979/, Александър Александров /1979–1983/, от 1983 г. и сега – Огнян Сапарев.

Преподавателите, завършилите българисти и студентите през последните години взимат участие с доклади и съобщения в научни конференции, симпозиуми и конгреси, организирани в България и Унгария. Така на I. конгрес по българистика /1981 г./

участвуват Петер Юхас, Ленке Чикхеи, Елвира Катуш и Тереза Надпал, а на II. конгрес по българистика - 1986 - Петер Юхас, Ленке Чикхеи, Дьорд Сонди, Елвира Катуш, Тереза Надпал, както и Тошо Дончев чрез изпратен доклад. На първия Колоквиум по преподаване на български език в чужбина /1981/ участва Тереза Надпал, на втория - 1984 - Елвира Катуш.

Специално трябва да се изтъкне участието на завеждащия Славянската катедра проф. Петер Кирай на II. конгрес по българистика, на който той изнася един от пленарните доклади на тема: "Някои въпроси на българската възрожденска книжнина", а също изнася доклад във връзка с развитието на българистиката в Унгария.

На студентска конференция в София участва Ева Пентек със съобщение: "За езика на Паисиевата История славяноболгарская", а на конференцията "40 години по пътя на социализма" на младите научни работници и студенти участва студентът Петър Кръстев с материал за "Българската драма в Унгария/1945-1985/ - критически отзиви".

В будапещенския университет специалността организира конференция, посветена на 1300 годишнината от основаването на българската държава, на която участвуват с доклади и съобщения: Петер Кирай, Александър Александров, Ленке Чикхеи, Ева Пентек, Тошо Дончев и Тереза Надпал. На научна конференция в Дебрецен участвуват Ленке Чикхеи, Александър Александров, Тошо Дончев и Тереза Надпал, всички с доклади.

В 1985 г. е организирана научна конференция по случай 1100 г. от смъртта на Методий, проведена в градовете Сегед, Будапеща и Кестхей. В Будапеща един от главните доклади е този на Петер Кирай: "Към въпроса за продължаване на съществуването на литургия на славянски език". По този повод в Сегед с доклад участвуват Ленке Чикхеи и Огнян Сапарев.

От значение за българистиката е активното участие на завеждащия катедрата проф. Петер Кирай на Международната научна конференция в Будапеща /1977 г./, посветена на 400 години от създаването и 200 години от преместването в Буда на Будимската университетска печатница.

През изтеклите 35 години българската специалност посреща научни работници от България за изнасяне на лекции и доклади, голяма част от които се изнасят пред всички специалности към Славянската катедра. Гости на специалността са били професорите Жельо Авджиев, Куйо Куев, Иван Попиванов, Петър Пашов, Васил Гюзелев, Йоно Митев, доц. Венче Попова, ст.н.с. Тончо Жечев, Карол Телбизов, поетът Петър Алипиев и др.

За изнасяне на доклади и лекции чести гости на българската филология са български научни работници, гости на Българския културно-информационен център в Будапеща. На тях се дължи достойното отбелязване на редица годишнини, като 90 години от рождението на Г. Димитров, стогодишнината на Априлското въстание и на Освобождението на България от османско иго и др.

II. Постигнени на възпитаниците на българската специалност в областта на българистиката

В термина "българистика", който през последните години спечели популярност и в Унгария, известният български учен Емил Георгиев включва "научна дейност, която се занимава с най-съществени за един народ неща: с неговия етнос, произход и родина, с неговия език и словесност – устна и писмена, с неговия бит и исторически живот, с неговата култура и изкуство, с неговите етнически, езикови, исторически, културни и литературни връзки с родствениите му народи, с неговото място между народите"./Емил Георгиев: "Българистиката – същност, развой, проблеми". Език и литература, 1982, I/. В така разбираната българистика работят все повече българисти и в чужбина, естествено и в Унгария, като техните редици получават все по-сериозни допълнения от възпитаниците на специалността българска филология в будапещенския университет "Лоранд Йотвьош".

През изтеклия период научна степен с дисертация на българска тема са защитили следните българисти:

Университетски докторат – първа научна степен в Унгария:

Габор Ракоши на тема: "Българската литература в Унгария /1841-1945/.

Ленке Чикхеи: "Из историята на унгарско-българските връз-

ки/църковно-исторически връзки през XIII-XVII в./".

Ищван Мадяр: "Квестиио Булгарика /Приемането на християнството в България/".

Ева Ринг: на историческа тема, засягаща отчасти български проблем.

Кандидатска дисертация пръв защитава Благой Шклифов на тема: "Костурският говор"/1969/. След него са защитени, също в България, още две кандидатски дисертации. През 1984 г. Тошо Дончев защитава дисертацията си на тема: "Проблемите на етническата идентичност на българските преселници в Унгария". На езиковедска тема е другата дисертация, защитена от Дьорд Сонди в 1985 г.: "Функции и граматически категории на глагола в български и унгарски". Засега върху кандидатските си дисертации работят Ленке Чикхеи, Ищван Мадяр и Ева Ринг. А от защитените дисертации изцяло или отчасти са публикувани тези на Габор Ракоши, Ищван Мадяр, Тошо Дончев и Ева Ринг.

Научната работа на българистите, завършили специалността, намира отражение в славистични и други списания в Унгария и България. Без да се стремим към пълнота, за илюстрация нека споменем някои от техните публикации. Габор Ракоши публикува статията "Габор Казинци и българската литература"/1964/. Тема на Ленке Чикхеи са "Унгарски елементи в българските юнашки песни" /1980/. Въпросът за транскрипцията на унгарските имена в българския език занимава и двама българисти, Дьорд Сонди /"Към въпроса за транскрипцията на унгарски думи в българския език", Съп.ез., 1984/ и Елвира Катус /"Някои проблеми на транскрипцията на унгарски имена в български език", Бълг. ез., 1982/. В българското списание "Социологически проблеми" е публикувана статията на Тошо Дончев "Особености на етнопсихиката на българските преселници в Унгария"/1982/.

През 1982 г. в София излиза учебното пособие "Български език за говорещи унгарски" на Дьорд Сонди, в съавторство с Милка Хубенова. Същият е съавтор и на Българско-унгарски разговорник /София, 1984/.

Публикувани са и рецензии за български научни трудове

от Ленке Чикхеи, Елвира Катус, Ева Ринг и Мария Ремени, както и отчет за Първата национална конференция по езиково строителство в България /1978/ от Дьорд Сонди. А научно-популярната дейност се отразява в предисловия и послеслови към български художествени произведения в унгарски превод. Тук трябва да споменем името на Л.Чикхеи и Д. Сонди. Редовен сътрудник на литературното списание "Шомод" е Тошо Дончев, материали за България публикува Габор Гомбкьотьо в окръжния орган на окръг Комаром.

Необходимо е да изтъкнем значителната поредица от статии /10 на брой/ на завършили и българската специалност Иван Мокутер под общото заглавие "Бележки от България", публикувани на сърбохърватски език в "Народне новине", орган на сърбохърватите в Унгария, през 1960 г. Статиите отразяват многостранно измененията в България след 9 Септември 1944 г. и постиженията в социалистическото строителство.

Особено значителна е дейността на завършилите специалността в областта на превода на българска художествена и друга литература на унгарски език. Строго погледнато, и според определението на Емил Георгиев за българистиката, тази дейност не влиза в нея, но тъй като се дължи на познания, получени на специалността, ще засегнем и нея.

Като преводачи на художествена литература особено се изявиха Дьорд Сонди, Ленке Чикхеи, Тошо Дончев, Йожеф Ола, а поезия превежда Магда Секей. На Д.Сонди се дължат "Записки по българските въстания" от Захари Стоянов, "Антихрист", "Лазар и Исус", "Тихик и Назарий" от Емилиан Станев, "Бай Ганьо" от А.Константинов, "Зелени кръстове" на Любен Петков и др. Всред преводите на Л. Чикхеи можем да изброим "Преди да се родя" от Ивайло Петров, "Матриархат" от Георги Мишев, "Дива патица между дърветата" от Станислав Стратиев, новели и разкази от Ив. Вазов. Тя превежда "Опит за летене" и "Лазарица" от Йордан Радичков, като "Опит за летене" се играе на сцената в Дебрецен и Будапеща в нейн превод. Преводите на "Цената на златото" от Генчо Стоев, "Обикновени хора" /част I/ от Г. Караславов, "Вълчето" от Г. Райчев, на редица разкази от

Елин Пелин се дължат на Йозеф Ола. Тошо Дончев превежда "Тръстиките" от Любен Дилов, Ева Харшани – "Пътят на Икар".

Споменатите преводачи, както и други българисти от специалността участвуват със свои преводи и в антологии, като "Още веднъж за делфините" /антология на съвременния български разказ/ и "Огледало на българската литература". Стихотворения на Е.Багряна, Л. Левчев, Д.Дамянов, У.Керим и др. български поети превежда Магда Секей, самата тя поетеса, изявила се с няколко свои стихосбирки и носител на литературната награда Атила Йозеф.

В превеждането на политическа литература вземат участие Габор Ракоши и Ленке Чикхеи /"Речи и статии" от Т.Живков, 1979/. Г.Ракоши участвува и в превеждането на "Великите поуки от великата революция" /Т.Живков, 1978/, той превежда и материалите на XII и XIII конгрес на БКП. При превеждането на мемоарна литература също срещаме имената на наши българисти: Л. Чикхеи превежда "До Алпите с Първа българска армия" от Петър Хаджииванов, а Дьорд Сонди и Цецилия Пинтер /Мадяр Ищванне/ превеждат "Буревестни времена" на Борис Попов.

Преводът на българските материали на унгарски за сборника "Студии из българо-унгарските връзки" /1981/ се дължи на точното перо на Габор Ракоши.

Неотдавна с два значителни превода се представиха и младите българисти Дюла Дудаш, с превода на "География на България" /Динев-Мишев//1981/, и Цецилия Пинтер с "Панорама на българската литература" на Пантелей Зарев /1984/.

Всред преводачите на българска детска литература трябва да споменем отново Ленке Чикхеи с няколко превода и с участие в сборници български народни приказки. В тази област с два превода участвува Юдит Киш и с един – Жужа Зерги.

Освен с конкретна преводаческа дейност, за разпространението на българската художествена литература допринасят и редакторите-българисти, които са работили или работят в редица унгарски книгоиздателства като "Еуропа", "Магветьо" и "Мора". Това са Л.Чикхеи, Дьорд Сонди, Магда Секей и Ева Харшани. И накрая във връзка с преводите нека споменем, че на възпитани-

чка на специалността, Ержебет Силади, е поверено превеждането на българските филми в студиото за озвучаване "Панония".

Особено полезна е дейността на завършилите в Будапеща българска филология и извън рамките на научната или на преводческата дейност в областта на художествената или специалната литература. Тук на първо място ще споменем българистите - журналисти, които работят в различни унгарски печатни органи и с любов отделят място в своята работа на материали за България, и преди всичко за българската култура. Всред тях можем да изброим : Ева Баршони, Тамаш Алакса, Габор Гомбкьотьо, Филип Пападопулос, Ибоя Варга, Габор Миклош. Писаното от тях достига до широк кръг читатели и им дава възможност да следят изграждането на социализма в Народна република България във всички области на живота.

Българската филология в Будапеща е възпитала кадри, които са работили или работят в министерства, учреждения, научни институти, в средствата за масова информация, в туристически бюра и др. Всред тях ще споменем: Йожеф Ола, Роберт Якаб, Янош Темеш, Тошо Дончев, Илона Пушкаш, Жужа Зерги, Йожеф Биро, Димитра Суванджиева, Марта Йенч, Каталин Съльоши и др. Със своята всекидневна работа те допринасят за по-доброто опознаване и за по-нататъшното обличаване на унгарския и българския народ. На тази цел служи и преподавателската работа - извън рамките на университета - на българистките Л.Чикхеи, Марта Йенч, Елвира Катуш, Юдит Киш, Ержебет Майшаи, които са ръководили или и сега ръководят курсове по български език към Българския културно-информационен център в Будапеща.

От така направения, макар и неизчерпателен, обзор на българската филология в будапещенския университет и на нейните досегашни постижения проличава възходящата линия в нейното развитие. В своята история тя е записала вече не само обнадяващи, но и достойни за внимание страници.